

Andrum. Avskilda rum för andakt, enskild meditation och ro i vardagens brus

EMILIE KARLSMO

En av sommarens varmaste dagar, på väg söderut med X2000 genom Sverige. Jag har siktet inställt på restaurangvagnen, men tåget skakar rejält, och jag överväger att vända tillbaka till min plats. Och så. Mitt för den automatiska skjutdörren – den mellan vagnarna som så ofta krånglar – förbereder sig en medelålders man för att be. Den ljusa sommarjackan har brett ut på golvet, något snett vinklad, och skorna tagits av. Min första instinkt lyder »bort», och jag backar. Men jag tvekar och går framåt igen, orolig över att mitt beteende kunde uppfattas som avståndstagande, och blir så stående. Mannen ber, växlar mellan knäfall och stående, åkallar Gud. Kort senare är han klar. Han tar på sig skor och jacka, och nickar vänligt åt mig att passera. Jag noterar att han plockat fram en cigarett ur jackan; tåget ska strax göra ett uppehåll, och det gäller att vara beredd om man ska hinna få sig ett bloss. Jag fortsätter min vandring, och snart får jag mitt kaffe.

Att jag blev förlägen var egentligen inte så konstigt. Då jag först ville lämna den bedjande mannen »i fred» var det för att jag kände mig som något av inkräktare. Som tämligen sekulariserad etnisk svensk är jag van vid att trosutövning äger rum i särskilda, helgade rum, och andlighet uppfattar jag nog som något i det närmaste privat.¹ Där, på tåget, blev det så

1 Formuleringen att andlighet är något »privat» återkommer i olika sammanhang, så till exempel också i texter om konstnärliga gestaltningar i miljöer med något slags »rituell» funktion, vare sig det nu är rum för borgerliga vigslar eller sakrala rum. Så kan man exempelvis läsa i en skrift från Statens konstråd om aktuella gestaltningsprojekt för just de här funktionerna: »Andlighet är någonting mycket privat, en bild av vars och ens förhållande till liv och död men också det som når utanför oss själva, till en gemensam erfarenhet», Magnusson 2002, s. 9. Man får därmed uppfattningen att konsten i sådana här rum är just individuell. Vid en genombläddring av skriften konstateras dock hur i stort sett samma utformning och estetiska verkkningsmedel återkommer: ljusa, avskalade rum med gles möblering och nonfigurativa konstverk i få färger och med en

tydligt för mig hur tillfällig gränsen till det heliga kan vara: i situationen skapades ett sådant »rum» genom bönen och orienteringen mot Mecka, liksom jackan gjorde platsen ren. En muslim kan be var som helst; moské betyder plats för bön.²

Det som aktualiserades på tåget var att, om än »individuell», så är tro och religiositet något som alltmera och allt tydligare tar plats i vardagen också utanför byggnader avskilda och helgade för kultiskt bruk.

Plats för meditation och eftertanke, vila och bön

Orden i rubriken ovan är hämtade från en artikel om ett Andrum, som befinner sig i »Academica» på Luleå tekniska universitet. Lokalerna ägs av Akademiska hus. Rummet var resultatet av en ombyggnad år 2007. Birgitta Simma, präst på Luleå tekniska universitet, trycker i artikeln på att det ska tillgodose »allas behov», och att »stillheten här har sitt eget ställe». De som kommer hit ska känna att de får plats, och att de får vara i fred. För Simma är rummets utformning – hon beskriver det som ljust, öppet och neutralt – av stor betydelse. Rummet går i grått och vitt, det är högt i tak, och genom de spröjsade fönstren högst upp på två av väggarna syns himlen. Utöver ett par nätta väggfasta soffor i trä, består möbleringen av några vita, avskalat stilrena stolar i trä. Det finns inga religiösa symboler »som kan störa».³

Den här artikeln handlar om rum som befinner sig mitt i vardagen, men ändå inte. Här inne är tempot och tystnaden en annan. Utanför passerar strömmar av folk; det kan vara rätt så stökigt och hög ljudnivå. Ofta rör det sig om tämligen små rum i mer eller mindre storskaliga och offentliga miljöer, som flygplatser, byggnader för utbildningsändamål och institutioner för vård såsom fängelser och sjukhus. Vi befinner oss på arbetsplatser i vidsträckt mening med staten, någon gång landstinget eller kommunen som arbetsgivare. Ibland handlar det om verksamheter där Svenska kyrkan

påfallande grafisk skärpa.

2 Vikström 2007, s. 28-29. Som religionshistorikern Göran Larssons konstaterar, är det viktigt att ha klart för sig att det saknas forskning på enskilda muslimers privata gudstjänstliv i Sverige, Larsson 2008, s. 134.

3 Ohlson 2007, s. 9.

genom universitetets studentprästenhet är ansvarig, medan rummet, som är öppet för alla typer av brukare, ägs och sköts av universitet. Andra gånger »finns» till synes bara rummen där, redo att brukas men till synes utan användare. Att den kristna ekumeniken utvecklats mot en dialog mellan olika religioner är tydligt. Så är till exempel fältprostens uppdrag numera delat mellan Svenska kyrkan och Försvarsmakten – dagens militära självvård utgår från den religiösa mångfalden, och syftar till att ge möjlighet till var och en att utöva sin tro. Hit hör också ordnandet av rum för andakt och bön.⁴

Genom att besöka några sådana här rum vill jag söka ringa in en företeelse som verkar vara på väg att bli självklar i den här typen av offentliga miljöer: avskilda rum vars tänkta funktion befinner sig på en skala mellan att »bara vara» och att utöva rit. Detta är en ny typ av rum som är intressant att följa och analysera. Mitt perspektiv är arkitekturhistorikerns med fokus på bruk tillsammans med gestaltning. Hur åstadkommer man ett rum som ska vara öppet för alla typer av brukare? Vad finns i rummen i form av inredning och föremål? Vilka estetiska verkkningsmedel är det som kommer till användning – vilka former, färger och material – och kan man tala om något slags koreografi eller riktning?

Redan inledningsvis kan konstateras att användandet av de här rummen utmärks av *enskildhet* – även om olika former av gudstjänster och samlingar förekommer. Är detta en aspekt, att användaren inte sällan är ensam, också något som arkitektur och inredning tagit fasta på? En annan infallsvinkel är avskiljandet från det »brus» som utmärker de verksamheter som dessa ofta stora komplex är ämnade för. Man kan tänka sig att det handlar om en balansgång: att peka ut rummet, och leda den som letar efter det, men att samtidigt skärma av det som sker här inne från det yttre. Just detta att det ska råda ro här inne, något som väl kom till uttryck med studentprästens ord ovan, föranleder också funderingar om något slags uppförandekoder: finns det »regler» i detta »öppet» andliga rum?

⁴ <http://www.mil.se/Forsvarsmakten/Sjalavard/Grundsyn>, 2008-12-12. Det kan i sammanhanget påpekas att i den nya versionen av Fältandaktsboken, överlämnad till ärkebiskopen i mars 2008, finns texter från olika kristna samfund, liksom från religioner som buddism, islam, judendom och sikhism. Bakgrunden är ett uttalat behov från soldater som befinner sig utomlands att fira viktiga högtider och traditioner. Telefonuppgift från fältprost Sten Elmberg, 2008-12-15.

Det mångkulturella Sverige

De här rummen avspeglar och vill svara mot de krav som ställs genom dagens mångfald vad gäller kulturell och religiös tillhörighet. Sverige är idag mera mångkulturellt än någonsin tidigare, även, som länge påpekades – det samfund med högst antal medlemmar av utländsk härkomst faktiskt var Svenska kyrkan.⁵ Detta märks dagligdags i skolornas matserveringar; i flera kommuner diskuteras s.k. mångkulturella lovdagar. Sedan några år tillbaka finns det multireligiösa almanackor att köpa.⁶ Religiös tillhörighet registreras inte, men ett par siffror belyser något dagens situation. Det finns uppskattningsvis mellan 10 000 och 20 000 buddhister i Sverige. En jämförelsevis låg siffra med tanke på de spektakulära tempelbyggnader som uppförts i bl.a. Fredrika och Ragunda.⁷ Antalet buddhister kan ställas mot de uppskattningsvis 350 000 människor i Sverige med muslimsk kulturell bakgrund. Som religionshistorikern Göran Larsson påpekar, är det givetvis osäkert hur gruppen av sekulära eller kulturella muslimer förhåller sig till religion.⁸

Ett område där såväl den religiösa som den kulturella trostillhörigheten kommer till uttryck är i ceremonierna kring död, avskedstagande och begravning. Avslutningsvis görs därför ett par besök i rum med avsikt att fungera för olika typer av begravningar. Sådana neutralt utformade rum eller kapell har funnits sedan åtminstone 1970-talet, och är därmed betydligt äldre än de rum som står i fokus i denna artikel, och de utgör därigenom ett intressant jämförelsematerial. En ytterligare omständighet är att begravningsrummen är avsedda att fungera för samlingar, och inte i första hand för den enskilde som sökt upp det avskilda rummet för bön, meditation och vila.

5 Gustafsson 1991, s. 77.

6 Nilsson 2007. Se också Herlitz 2006. För multireligiösa almanackor, se <http://www.sensus.se/Amnesgrupper/Mangfald/Sensus-multireligiosa-almanacka>, 2009-03-23.

7 Müller 2007.

8 Larsson 2008, s. 131.

Rum med många namn

Redan vid en första orientering in finner sig känslan av namnförbistring. Man inser farhågorna att »fel» namn skulle begränsa eller exkludera, rakt motsatt den centrala tanken att rummet ska vara öppet för alla. Spontant skulle säkerligen många säga »kapell» eller »andaktsrum», men sådana benämningar pekar ut ett kristet bruk, om än med användare hörande till olika samfund och kyrkor, såsom tidigare vid exempelvis sjukhus och vårdhem.⁹ På samma vis fungerar inte heller »Bönerum» genom sin huvudsakliga syftning på ett rum för muslimsk bön.¹⁰ Konstruktioner med »-religiös», såsom »interreligiös» eller »multireligiös» är väl i viss mening riktiga, men stämmer inte till fullo överens med en möjlig konfessionslös användning; benämningen meditationsrum kan därigenom tyckas mera korrekt. Men kanske att också »meditation» är alltför utpekande? I presentationer på hemsidor och dylikt talas återkommande om ro och stillhet, någon gång har detta också fått ge rummets namn.¹¹

Med »Andrum» kan nog dilemmat sägas ha fått sin lösning; häri rymms såväl en andlig dimension som andningshål i en betydligt mera vardaglig bemärkelse.¹² Möjligen skulle man här kunna invända att benämningen är alltför populär: en sökning på nätet resulterar i allt från Healing med Tarotkortstyrdning till konferenscenter och löften om hänförande utsikt. Måhända får dubbeltydigheten en och annan att dra på munnen, men från några år in på 2000-talet måste nog namnet »Andrum» anses etablerat, åtminstone i högskolevärlden.¹³

9 För kapell och institutionskyrkor hörande till institutioner i en historisk belysning, se Lindblad 1993.

10 Vikström 2007.

11 Stilla rum finns bl.a. på Lunds universitet och i Malmö högskola. På Södertörns högskola finns »Stillhetens rum». Konstruktioner med »stilla» och »stillhet» förekommer också som namn på begravningskapell, och kan möjligen vara något olyckliga. Samtidigt är rummens olika placeringar, på begravningsplatser respektive som här i högskolemiljö, väsensskilda.

12 Denna Andrums dubbla laddning framgår tydligt på Uppsala universitetets hemsida: »Ett andningshål i vardagen – där du, oavsett religion, kan vila, meditera, be eller bara vara [...]» <http://www.student.uu.se/studentprast/stillplatser.php>, 2009-01-28.

13 Möjligen har »Andrums» genomslagskraft att göra med det statliga fastig-

Även om benämningar som »kapell» hör en svunnen tid till, så är det dock i denna kontext, i verksamheter där Svenska kyrkan har och har haft en viktig funktion, som det öppet neutrala rummet har sitt ursprung.

Med ursprung i Dag Hammarskjölds FN?

Meditationsrummet i Huddinge sjukhus

Det första rummet av det här slaget, med avsikt att fungera för alla oavsett tro eller livsåskådning, ska ha varit Meditationsrummet i Huddinge sjukhus (numera Karolinska universitetssjukhuset Huddinge). Meditationsrummet, som togs i bruk år 1982, drivs av sjukhuskyrkan inom Svenska kyrkan.¹⁴ Ett par gånger i veckan håller sjukhuskyrkan andaktsstunder, förböner o. dyl., i övrigt står rummet öppet dygnet runt. Meditationsrummet anas som visuell slutpunkt i entréplanetns långa, ljusa korridor; strax intill finns apoteket. Väl framme öppnar sig ett förrum där det finns ett par fåtöljer och bord med informationsmaterial om rummet och om sjukhuskyrkans verksamhet; här finns också möjlighet att skriva och lämna förbönslappar. Själva meditationsrummet når man genom att vika till vänster (bild 3). Rummets självklara fokus utgörs av en dryg meter hög skulptur i koppar och tenn med liksom spjälkade, kantiga former – den har sin form efter ett stycke uppförstorad svavelkis. På ömse sidor om skulpturen finns ett 15-tal stolar i ljust trä utplacerade i två kvarter. Fondväggen består av en ljus, skir textil framför ett fönster – dagsljuset som faller in blir på en gång vackert och diffust – och en panel i björk som skjuter ut i en hylla. Skulpturen kan sägas störa rummets annars självklara läsning, det slags »koreografi» som består av mittgång ledande fram till altaret. Stolarna är alltså riktade mot skulpturen – och varandra – inte mot hyllan på det sedvanliga altarets plats. Denna står vanligen tom, kors och ljus bärs in vid gudstjänst.

På många vis kan meditationsrummet förefalla självklart. Med sina möbler, material och oskarpa ljus känns det som ett tämligen generellt offentligt rum. Denna känsla är i sig intressant. Det hade kunnat vara en

hetsbolaget Akademiska hus.

¹⁴ Avsnittet om Meditationsrummet i Huddinge sjukhus bygger på <http://www.svenskkyrkanihuddinge.nu/filer/kyrkfolder/kyrkfolder2004.pdf>, s. 20-21, 2008-12-15.

sjukhuskyrka eller kanske ett begravningskapell, rentav något slags högtidligare väntrum, om det inte hade varit för skulpturen och rummets namn. Skulpturen pockar på uppmärksamhet, och man blir osäker på rummets riktning. Detta är något annat än ett kyrkligt rum, något som givetvis också är avsiktligt. Detta »annat» betonas också med tillägget meditation, ett ord som i sig rymmer såväl begrundan som bön.

Utformningen av meditationsrummet i Huddinge sjukhus ska ha inspirerats av sin betydligt mera kända namne i FN-huset i New York.¹⁵ Detta hade öppnats år 1952 för att fungera för judiska, kristna och muslimska trosbekännare.¹⁶ Rummet var trångt och mörkt, och bara några år senare fick det en ny inredning med generalsekretare Dag Hammarskjöld som drivande kraft. Också det rum som stod klart för invigning år 1957 var rätt så mörkt, men dunklet ska nu förstås som estetiskt verkkningsmedel. En punktbelysning i taket är den uppenbara ljuskällan; rummet får också indirekt ljus genom ett s.k. sekundärt innertak. Det finns ingen fast möblering i rummet; ett par, enkla, bänkar kan lätt flyttas. Rummet är tämligen smalt och litet, väggarna är vita. Härigenom utgör fondväggens nonfigurativa freskmålning en verkkningsfull kontrast med gult, grått och blått som dominerande färger. Inget motiv kan uttolkas, men enstaka former – rektanglar, bågformer, strimmor – urskiljer sig under det att ögonen vandrar. Det mest iögonenfallande är dock ett meterhögt block i järnmalm, placerat mitt i rummet. Snurrat 90 grader kunde det uppfattas som ett altare, tankarna går till det ofta avskalade och fritt placerade *versus-populum*-altaret från de här åren, men sådan är alltså inte placeringen. Blocket är utan tvivel rummets riktmärke, i formal mening, men för den som så önskar också en koncentrationspunkt i djupare bemärkelse. Det riktade ljuset liksom studsar ned mot den blanka, plana ytan. Det blir därmed så påfallande att blocket just är *tomt*. Dag Hammarskjöld tryckte i en vägledning på att det

15 <http://www.svenskakyrkanihuddinge.nu/filer/kyrkfolder/kyrkfolder2004.pdf>, s. 20-21, 2008-12-15.

16 Avsnittet om Dag Hammarskjöld och meditationsrummet i FN:s högkvarter i New York bygger på Beskow 1968, s. 67-73. Fondmålningens upphovsman Bo Beskow uppger i sin personliga historik att blocket – för övrigt från Grängesberg – väger hela åtta ton. Tyngden, soliditeten, ska ha varit av symbolisk betydelse för Hammarskjöld. För en bild av rummet, se www.un.org/depts/dhl/dag/meditationroom.htm, 2009-02-06.

tomma »altaret» därigenom var tillägnat en Gud som kan uppträda i olika former med många namn, och avslutningsvis att:¹⁷

There is an ancient saying that the sense of a vessel is not in its shell but in the void. So it is with this room. It is for those who come here to fill the void with what they find in their center of stillness.

Att Huddinge sjukhus' meditationsrum i någon mån kan ha hämtat inspiration från detta rum förefaller rimligt. Men också skillnaderna är intressanta: sjukhusets meditationsrum är avsett både för enskildhet och för samlingar; vid skulpturen förekommer t.ex. också barndop. FN-husets meditationsrum vänder sig jämförelsevis existentiellt inåt. Rummet blev uppmärksammat och berömt, och kan därigenom sägas ha visat på behovet av sådana här platser. Kanske kan man här också se en tidstypisk förhoppning om något slags global konfessionell jämlikhet. Det är också intressant att fundera över hur den västerländska modernismen på sin tid uppfattades som universell i estetisk mening, och hur ett nonfigurativt formspråk bedömdes som »neutralt». Detta är givetvis något som kan diskuteras.¹⁸

*Daglig bön, vigsel och en stund av ro inför resan:
kapellet på Arlanda flygplats*

Bakom ett par dörrar i glas och stål finns det sedan 1993 ett kapell på Arlanda flygplats (bild 4). Kapellet hör till Märsta pastorat.¹⁹ Det är beläget på markplanet i den byggnadskropp som bär namnet Sky City. Det ligger bara några steg från angoringsplatsen utanför med alla sina bussar och bilar; lokalen hyste ursprungligen en blomsteraffär. Placeringen är av stor betydelse för alla de taxichaufförer som på så vis enkelt kan nyttja rummet för bön. För den som söker sig hit som resenär är det säkerligen skyltningen som fått leda vindlingarna genom flygplatsen. Den tvåspråkiga skylten Kappel/Prayer room ackompanjeras av en gestalt på knä, det internationella tecknet för Association of Civil Aviation Chaplains.

¹⁷ www.un.org/depts/dhl/dag/meditationroom.htm

¹⁸ Se Karlsmo 2005, s. 295-296.

¹⁹ <http://www.svenskakyrkan.se/arlandakapell/>, 2009-01-23 samt uppgifter i samtal med flygplatspräst Kajsa Öhlmér, 2008-01-15.

Det som utmärker flygplatskapellet är hur det fungerar för alla typer av brukare och verksamheter. Spännvidden är stor från alla dem som kommer hit dagligdags till engångsbesökare av olika slag. Många kommer in för att få en stund av ro inför resan, skriver kanske något i tanke-/gästboken, andra kommer hit i en krissituation efter att ha mötts i ankomsthallen av någon av de två flygplatsprästerna. En annan grupp är brudpar. Särskilt intensiva månader kan vigslarna uppgå till närmare 50. Utöver kapellrummet finns också expedition och samtalsrum.

Samma »flöde» som utmärker användandet kan också beskriva rummets utformning. Detta har nämligen kompletterats i efterhand. Rummet har en rektangulär form. Ljuset är tämligen dovt; det naturliga ljuset kommer in genom den vägg som vetter ut mot korridoren. Man träder in i rummets nedre högra hörn. Vid ingången finns en anordning i form av vattenkran och skål, ämnad för den inom islam rituella tvagningen. Vissa besökare ska dock ha använt den som dricksfontän. Bredvid denna finns en bokhylla med heliga skrifter på olika språk: Bibeln, Koranen, judiska skrifter m.fl., vilka har kommit hit som gåvor från olika trossamfund. På golvytan strax intill bokhyllan har *qibla*, alltså markeringen mot Mekka, markerats med svart tejp; imamen i Märsta tar ansvaret för riktningen. I denna nedre del av rummet, fast vid motstående vägg, finns också en ljusbärare. Den ska ha kommit hit efter Estoniakatastrofen.

Kyrkorummet i mera strikt mening finns i rummets främre del, och därmed byter rummet så att säga riktning: ett altare i rött trä står mot den vänstra väggen, och sittplatserna – ett 25-tal – bestående av stolar klädda i blått tyg står i två rader vända mot altaret, detta parti kan göras större genom en s.k. vikvägg. Till inventarierna i rummet bör också nämnas en textil i form av en triptyk med titeln Uppbrottet och en s.k. *sedilia* med knäfall med biblar på olika språk liggande på den lilla hyllan, samt en röd lykta som markerar sakramentets närvaro.²⁰

I estetisk mening skulle man kunna uppfatta flygplatskapellet som närmast »rörigt». Om läsaren får ett sådant intryck beror det dock mera på min svårighet att i ord göra rummet rättvisa. Flygplatsprästen Kajsa Öhlmér's formulering att »alla måste få plats» sammanfattar det så mycket bättre,

20 Mässa firas på Skärtorsdagen, uppgift från Kajsa Öhlmér, 2008-01-15.

liksom hennes ord att hon ser prästens uppgift att »bereda rum» för det som den som söker henne »bär på». Jag får uppfattningen att man inte alltid riktigt vet när och hur de olika elementen kom hit, men att de kom hit för att någon ansåg att de behövdes. I den tanke-/gästbok som hör till kapellet omnämns också rummet, här finns ord som fristad och andrum, men också någon enstaka röst som uttrycker upprördhet över hur kapellet rymmer olika konfessioner.²¹

Rummet på Arlanda står inte tomt många minuter. Vid mitt besök avbryter jag mitt fotograferande då en man kommer in i rummet för att be; hemtamt hämtar han en bönematta på bokhyllans nedersta hyllplan. Kort senare kommer ett mindre utländskt sällskap in och sätter sig i närheten av altaret; de förefaller vara på resa. Det blir tydligt att rummet är utformat både för andaktsstunder och för enskildhet, och detta samtidigt som det är ett kyrkorum – med sitt altare och sina två rader med sittplatser.

De rum som vi möter i det följande är främst avsedda att fungera i enskildhet och med möjlighet för små samlingar. Vare sig i utformning eller i symbolik ska de ge några konnotationer till konfessionella rum i någon mening, och siktet har från början varit inställt på ett öppet användande.

Andrum för alla

Högskolor och universitet har under de senaste decennierna sett en enorm expansion. På många håll i landet har detta resulterat i en anslående arkitektur.²² Till denna nya situation hör också ordnandet av neutrala böne- och meditationsrum. På många håll heter de Andrum.²³ Att sådana rum har

21 Jag tog del av tankarna om kapellet på Arlanda flygplats i tanke-/gästboken vid mitt besök 2008-01-15.

22 För expansionen av högskolor och universitet, se Holmqvist Sten 2008, s. 14-15, 25-62.

23 En sökning på hemsidorna för 17 universitet/högskolor i landet visade att någon form av andrum fanns på 10 högskolor/universitet, nämligen i Göteborgs universitet, Högskolan i Halmstad, Högskolan i Jönköping, Linköpings universitet, Luleå tekniska universitet, Lunds universitet, Malmö högskola, Mittuniversitetet, Högskolan i Skövde, Stockholms universitet. Följande 7 saknade uppgift om rum: Högskolan Dalarna (enligt uppgift på hemsidan ska dock ett »ekumeniskt andaktsrum» vara klart under sommaren 2009), Högskolan på Gotland, Högskolan i Gävle, Karlstads universitet, Mälardalens högskola, Växjö

utformats kan synas självklart mot bakgrund av alla de s.k. nysvenskar som finns bland studenterna. Till dessa kommer utländska gäststudenter, som på sina håll i landet utgör ett betydande antal. Redan nu, tiotalet år efter det att de här rummen började ordnas, kan man urskilja gemensamma drag: de kan sägas ha blivit så pass vanliga att utformningen i någon mening har etablerats.

Ett utmärkande drag för de här rummen är hur ett i grunden modernistiskt formspråk i sparsmakade färger och material får svara mot önskan om att åstadkomma ett neutralt rum. Möbleringen är sällan fast, och om så består den i diskret utformade sittplatser utmed väggarna. Påfallande är också att det inte finns någon entydig riktning i rummet; en avvikande »fondvägg» eller konstverk sekunderas inte av några andra element i rummet. En matta, ofta rund, kompletterar rummets inredning tillsammans med flyttbara sittplatser i form av pallar eller kuddar. Den runda formen för tankarna till evigheten och föreställningarna om en absolut form, tankar som inte minst varit viktiga i kristen sakralarkitektur.

Andrummet på Stockholms universitet, som invigdes år 2000, har en kvadratisk matta med en inskriven cirkel. Färgställningen går i svart och rött. På universitetets hemsida kan man läsa hur cirkeln är tänkt som »symbol för evigheten» och hur »den intensivt röda färgen förstärker styrkan i religionen och kärleken».²⁴ I formuleringen tycker jag mig ana en vilja till en symbolik som inte ska utesluta någon. Utöver mattan finns ett konstverk bestående av en asymmetriskt placerad »ljusvägg» i glas som är tänkt att uppfattas som »vilan av att se ut genom ett fönster, en utsikt och öppning mot det okända».²⁵ Den rektangulära ljusväggen är en effektfull kontrast i det tämligen dova rummet med gråvita väggar och tunna vita gardiner för fönstren.

Frågan infinner sig om mattan kan uppfattas som ett slags »religiös

universitet och Umeå universitet. Som sökord användes andrum, andaktsrum och meditationsrum. Sökningen gjordes 2009-01-30.

²⁴ Orden kommer från Catarina von Matérn, som formgivit mattan, citerad på Stockholms universitets hemsida om Andrummet, <http://www.su.se/pub/jsp/polopoly.jsp?d=205&a=278>, 2008-01-23. Se också Vikström 2007, s. 18-19.

²⁵ Orden kommer från Fredrika Linder, konstnär till ljusväggen, citerad på Stockholms universitets hemsida om Andrummet, <http://www.su.se/pub/jsp/polopoly.jsp?d=205&a=278>, 2008-01-23.

mångfald». Tillsammans med uppmaningen att ta av sig skorna skulle den på så vis kunna svara mot behovet av en »ren» plats för en bekännare till islam, samtidigt som den inbjuder till »andro» i mera vardaglig bemärkelse. Kanske ska mattan i första hand ses som uttryck för den påfallande omsorg, stundom gränsande till exklusivitet, som utmärker de här rummen. Ett ytterligare element som återkommer i de här rummen är hur väggpartier, skåp eller draperier fungerar som inramning och »rumsavskiljare» där man kan ta av sig sina skor. Det avdelade utrymmet har också funktion av något slags sluss: man träder inte direkt in i rummet, och stör på så vis inte den eller de som redan befinner sig där. Två exempel hämtade från Uppsala universitet och Malmö högskola får i det följande visa hur olika sådana här rum kan vara, även om de båda väl representerar karakteristiken ovan.

Längst bort i korridoren:

Andrum i Ångströmlaboratoriet vid Uppsala universitet

Dörren slår igen med ett hårt ljud. Vägen till Andrummet har gått genom en lång och minst sagt prosaisk korridor, med vita väggar och rör och ledningar väl synliga i taket (bild 5 och 6). Det råder ingen tvekan om att man kommit rätt. På den röda dörren, som nyss slog igen, framgår rummets funktion med svarta versaler. Utrymmet man befinner sig i kan närmast beskrivas som en smal, tvärställd hall med två öppningar på sidorna, och via ett par trappsteg kommer man upp i ett kvadratisk rum på drygt 50 kvadratmeter. Med sina få färger och rena material vilar det något av japansk stämning över rummet. Gångmattorna – fortsättande den korta vandringen från det tvärställda förrummet – består av naturmaterial och för tankarna till s.k. tatami-mattor. Mattorna ramar in golvytans kvadrat i körsbärsträ, en yta som fortsätter upp på väggen i form av en sittbänk i en alkov. Här finns också några lösa dynor i brunfärgat skinn. I övrigt går rummets väggar i grått. En av dessa accentueras av några smala gula streck. Centralt i rummet finns ett kvadratisk stenblock i två stensorter, på kanterna grått och något skrovligt. Denna yta kontrasteras av den högblanka svarta stenen som utgör blockets centrala del. Blocket befinner sig i en något lägre nivå än golvet i övrigt, som vore det »nedsänkt» i en damm, för att fortsätta resan i tanken till Japan.

Rummet kom till i samband med uppförandet av utbildningskomplexet,

och stod klart samtidigt som huset invigdes år 2000. Det var inte planerat från början; här skulle det ha inrymts någon typ av förråd. Idén ska ha väckts av en studeranderepresentant som mediterade. Ett ytterligare argument var muslimers behov av en plats för bön. Inspirationen ska – återigen – ha hämtats från FN-husets meditationsrum. I en intervju från det år då rummet var nytt uttryckte universitetets rektor, som engagerat sig i projektet, sina tankar om behovet av stillhet, och vidare betydelsen av att studenterna under sin studietid också utvecklade sin personlighet, att de fick med sig något »utöver kurser».²⁶

Också i andra andrum förekommer stenar, men sällan är de så iögonfallande som i detta rum. Som jag har försökt visa dominerar det samtidigt inte rummet, snarare kan det sägas sammanfatta rummets form. Mot detta tunga och beständiga kommer ett slags fladdrande ljuseffekt: några spotlights är innefattade i det till synes svävande innertaket, och väggens gula linjer dansar över blocket. Likheterna med meditationsrummet i New York är uppenbara, men att dessa samtidigt är av formal art är tydligt. Rummet ger, tycks det mig, inte något som helst ledning om vad det ska användas till. Det är fullkomligt öppet. Man förnimmar något slags högtid, ett allvar, och den prosaiska korridoren därutån känns långt borta.

Synligt för alla: Stilla rum i Malmö högskolas bibliotek Orkanen

Malmö högskolas Stilla rum är påfallande synligt (bild 7 och 8). Rummet, som består av en glaskub, är beläget på översta planet i biblioteksbyggnaden Orkanen. Utanför passerar en strid ström av människor, huvudsakligen studenter och anställda, men även andra malmöbor då biblioteket står öppet också för andra användare än högskolans. Att Stilla rum hamnade just här var närmast en slump, men placeringen har blivit något av en fullträff menar studentprästen Katarina Egfors Härnring.²⁷

Rummets upprinnelse var att studenter hade hört av sig till högskolans studentprästenhet. Man letade efter ett rum där man kunde be och dra sig

26 Telefonintervju med Bengt Holback, intendent vid Ångströmlaboratoriet, 2009-01-30 och dåvarande projektledare Lennart Ilke, numera Uppsala universitets byggnadschef, 2009-01-30; Silfverberg 2001.

27 Telefonintervju med studentprästen Katarina Egfors Härnring, Malmö högskola, 2008-12-05.

tillbaka. Också studentprästerna kände behov av en plats för andaktsstunder. Frågan hade stöd hos ledningen, men man hade problem med lokaler. Olika tillfälliga lösningar prövades i högskolans byggnader. I samband med uppförandet av det nya biblioteket öppnade sig en ny möjlighet; ett rum för detta ändamål kunde planeras redan i ett tidigt skede av processen. Rummet invigdes i maj 2006 i närvaro av företrädare från Svenska kyrkan, islam och judendomen, och förstås också av anställda och studenter. I samband med öppningshögtidligheten skänktes också olika heliga skrifter.

I likhet med stora delar av biblioteket består rummets väggar av glas. Ytan är täckt med ett slags mjölkvit glasfilm upp till huvudhöjd, och tunna, vita gardiner löper runt väggarna som inramning. Syftet är just att ge en omslutande verkan, men inte att stänga ute. När man kommer in i rummet möter man ett slags förrum, åstadkommet genom en halvvägg. Här ska alla ta av sig skorna. Här finns ett lågt skåp där olika användare förvarar »viktiga saker», såsom ikon och ljus för att fira mässa, och bönemattor. Samtliga föremål är gåvor som kommit till rummet allt eftersom. Bönemattorna, till exempel, skänktes ett år i samband med firandet av Ramadan.

Centralt i rummet finns en rund röd matta. Den kan sägas definiera rummet. En konstruktion bestående av liksom löst murade »reststenar» vid ena väggen kan möjligen uppfattas som något slags altare, men det har inget som helst förhållande till någon annan punkt i rummet. Mattans runda form kan inte sägas peka ut någon riktning. På samma vis kan sex små pallar lätt flyttas runt. De har lösa kuddar som kan användas för den som vill sitta på golvet. Däremot är riktningen mot Mekka markerad på golvet genom en diskret grön pil i plast med ett »q» i vitt. Vi känner igen flera drag i utformningen från de tidigare rummen. Inför ordnandet av rummet gjordes studiebesök till bland annat Andrummet på Stockholms universitet. Av rummets övriga inslag kan nämnas en ljusbärare och ett fat i keramik. Formen, oval och med liksom flikiga kanter, leder tankarna till såväl snäckskal som vågkammar och skum. Ljusen sätts i fatets mitt. Där är det »stilla», just som man metaforiskt skulle kunna tänka sig rummets namn som en stilla punkt i orkanens öga...

Stilla rums huvudsakliga funktion är den som rum för enskild användning. Det förekommer också middagsmässa mitt på dagen. Det är i samband med enskild bön som ljusen i ljushållaren tänds, har studentprästen

Katarina Egfors Härnring noterat. Något som har förvånat henne är att inga av de föremål som kommit till har försvunnit; tvärtom verkar det finnas en vilja att »pyssla om» rummet.

Vad som särskiljer rummet är att det är så synligt på bibliotekets översta plan. Detta är också något som min uppgiftslämnare Katarina Egfors Härnring trycker på. Också de som inte har en tanke på att besöka rummet, vet ändå var det finns någonstans. Det är öppet på samma tider som biblioteket, från morgon till kväll. Stilla rum är ett slutet rum, fortsätter hon, men transparent för båda parter, både för dem som befinner sig därinne och för dem som är utanför. När man är därinne är det en viktig dimension att man har biblioteket, »det där vanliga», så nära inpå.

Denna dimension, att synas, motiverar en utvikning till frågan hur man hittar till de här rummen.

Vägledning

Att arkitekturen erbjuder verktyg för att markera och accentuera är så självklart, att vi för det mesta kanske inte tänker på det. Också porten med sitt utskjutande regnskydd tjänar ju utöver sin praktiska funktion ett ändamål som vägledning. Den traditionella kyrkobyggnaden har sitt vapenhus, den yngre sitt välkomnande kyrktorg. Det senare skjuter inte sällan ut som en lägre utbyggnad. Sådana byggnadselement kan med arkitekturteoretikern Simon Unwins ord fungera som »markörer» som skapar en förväntan på ett huvudnummer, ett »fokus». ²⁸ Redan vid inträdet i kyrkorummet riktas blickarna mot altaret i öster. På motsvarande vis har synagogan sin nisch med Tora-rullarna. I moskén finns inte motsvarande axiala verkan mellan inträdande och qiblaväggen, markerande Mekka, men betydelsen av riktning är fundamental också i moskén. ²⁹

Hur hittar man då till dessa rum? Som framgått är det ju ofta fråga om rum som befinner sig i »moduler». Så var till exempel tidigare Andrummet på Stockholms universitet ett rökrum. ³⁰ I den här typen av arkitektur råder

²⁸ Unwin 2003, s. 29-32.

²⁹ Vikström 2007, s. 28-33.

³⁰ Stockholms universitets hemsida om Andrummet, <http://www.su.se/pub/jsp/polopoly.jsp?d=205&a=278,2009-01-23>.

ofta upprepningens struktur, modul läggs till modul, och våningsplanen är vanligen likartat utformade. Struktur och ordning behövs också för att hitta: här krävs bokstäver och siffror. Andrummet på Ångströmlaboratoriet utgör ett undantag med sin minst sagt tydliga skyltning. Namnet brukar istället markeras med en diskret skylt bredvid dörren eller i form av en dinglande plåtskylt strax ovanför huvudet. På Arlanda flygplats dyker den tvåspråkiga skylten med sin bedjande gestalt upp på flera platser. Enligt den logik som råder i den här typen av komplexa byggnader, är det bara att följa skyltningen; man behöver inte veta var man själv befinner sig eller hur man ska gå.

Placeringen i mer eller mindre trista korridorer, eller kulvertar, får mig att tänka såväl på s.k. källar Moskéeser som på katakomber. Med detta menar jag inte något vanhedrande, tvärtom tror jag att det kan finnas en kvalitet i att det här rummet är avsides; att man söker upp ett rum där man känner tillhörighet. Den väl synliga glaskuben i Malmö är på så vis intressant eftersom den skiljer sig så markant från det gängse.

Placering och tydlighet är av betydelse för frågan om vem de här rummen vänder sig till. Förekommer det att någon som inte känner till rummets existens upptäcker det så att säga av en slump? Innebär, vidare, den vanligen standardmässiga dörren att man blir »förvånad» då man för första gången kommer in i det så ofta omsorgsfullt utformade rummet? Fast i många fall finns det kanske inte något behov av skyltar. Kanske är det istället hemsidan som konsulteras, åtminstone om den som söker information vet vad han/hon är ute efter.

Hemsidornas informationstexter, detta torde särskilt gälla för högskolorna och universiteten, utgör en vägledning av annat slag. De ger fingerledning om hur man ska bete sig. Den här typen av instruktioner kan också finnas i anslutning till rummen, men där är budskapet mera lågmält; på dörren till Andrummet på Luleå tekniska universitet läser man »Respektera varandras tystnad».³¹ Man kan på hemsidorna återkommande läsa att rummet i fråga är öppet för alla och att det inte kan bokas. Ibland nämns också rummets utrustning och tänkta användning: att det finns till som en

31 Telefonintervju med Birgitta Simma, präst vid Luleå tekniska universitet, 2009-01-31.

plats där man kan söka ro; att det finns bönemattor att låna. Linköpings universitets hemsida är i detta hänseende intressant, eftersom här också pekats ut vad man *inte* får göra i rummet; »[...] använd inte Andrum till något som du gärna kan göra någon annanstans. Att t. ex arbeta, äta eller sova finns det andra lokaler som passar bättre till.» Det går däremot bra att lyssna på musik – om man tar med sig tättslutande lurar.³² På hemsidan för Linköpings universitet får vi också veta hur rummet är tänkt att fungera. Ungefär sex personer ryms samtidigt i rummet. Möbleringen är gles, man ska inte behöva komma nära varandra om man inte vill. Det finns också en omsorg när det gäller den känsliga situation som kan uppstå i så att säga krocken mellan olika brukare; genom att dörren till rummet »låter lite», hör den som redan befinner sig i rummet att någon är på väg in. Dock utan att störas av ljuden från korridoren utanför, eftersom den nyanlände vid det här laget har stängt dörren bakom sig och befinner sig i förrummet och tar av sig ytterkläder och skor.³³

Så fick den hårda knallen från dörren på Ångströmlaboratoriet kanske sin förklaring.

Neutrala rum för avsked och begravning

Vare sig vi talar om meditationsrum, Andrum eller Stilla rum så handlar det om en tämligen sen företeelse. En intressant jämförelse utgörs därmed av de neutralt utformade begravningsrummen. En ytterligare aspekt på dessa rum är att de är utformade för ceremonier och samlingar.

Det mångkulturella Sverige kommer dagligdags till uttryck i ceremonier kring avskedstagande och hantering av döda kroppar.³⁴ Utöver pluralismen vad numera gäller konfessioner och trosutövning, tillkommer den omständigheten att färre träder in som medlemmar i Svenska kyrkan, liksom att tidigare medlemmar utträder. Dessa faktorer sammantagna innebär att det finns och kommer att finnas behov av rum och lokaler för olika typer av begravningar. Det är här viktigt att ha klart för sig att också efter

32 http://www.liu.se/andrum/om_andrum, 2009-01-29.

33 http://www.liu.se/andrum/om_andrum, 2009-01-29.

34 Avsnittet om rum för avskedstagande och begravningar bygger på Karlsmo 2005, särskilt s. 67-70, 210-212.

skilsmässan mellan kyrka och stat är Svenska kyrkan alltjämt huvudman för begravningsverksamheten i landets flesta kommuner. Detta innebär att man ska underlätta för trosutövare som tillhör andra samfund än Svenska kyrkan att inrätta lämpliga andaktsrum och begravningsplatser utan religiösa symboler m.m.

Neutrala rum för begravning är dock inte något nytt. Allt sedan omkring 1960 har begravningskapell, inte minst i samband med uppförandet av nya krematorieanläggningar, utformats med ambitionen att i inredning och utsmyckning vara neutrala. I *Jordfästningslagen* (1955) hade det tryckts på vikten av att uppföra begravningskapell just för sådana ändamål; detta med *Religionsfrihetslagen* från år 1951 som bakgrund. Humanetiska förbundet informerade vid den här tidpunkten om hur s.k. konfessionslösa eller i dagligt tal »borgerliga» begravningar kunde ordnas och utformas.³⁵ En intressant aspekt på begravningskapellets byggnadskategori är att det på de flesta håll i landet har varit kyrkan eller samfälligheten som stått som byggherre.

Ett representativt exempel från 1994 är Trons kapell i Umeå, som kom till i samband med en om- och tillbyggnad av stadens krematorium från år 1952.³⁶ I detta komplex fanns ett stort kapellrum, med plats för över 100 sittande. Genom byggnadskroppens väldiga, triangulära form är altaväggen rummets absoluta fokus. På denna hänger ett monumentalt kors. Genom det nya och mindre kapellrummet, med plats för ett 30-tal sittande, fick man ett bättre anpassat rum för dagens begravning med ett färre antal deltagare.³⁷

Att det nya rummet i krematoriet skulle vara neutralt var viktigt; som framgått fick det dock namnet Trons kapell. Rummet har en åttkantig form med en något asymmetriskt placerad mittgång som leder fram till kistans plats. Intill kistan, men inte som rummets centrum eller slutpunkt för gången, finns ett bord; på en gång altare och just bord. Ljusstakar och

35 Se författaren Per-Anders Fogelströms minnesbild av det motstånd som informationsarbetet om begravningar utan kyrklig ordning mötte, Fogelström 1993, s. 250-252.

36 Avsnittet om Trons kapell i Umeå bygger på Karlsmo 2005, s. 322-323, 60-63.

37 För begravningsstedens förändring beträffande antalet gudstjänstdeltagare, se Bäckström 1992, s. 27-28.

krucifix lätt kan avlägsnas. Sittplatserna består av bänkar som är lätt böjda eller vinklade mot kistan. Tillsammans med rummets form uppstår på så vis en omslutande verkan och med fokus på kistan. Den konstnärliga utsmyckningen, en textil med vävda partier och applikationer, bär namnet *I ditt ljus ser vi ljus*. Den består av ett ljusst mittparti och mörka sidofält, och går från ljusst rosa till tegelröda toner, och med inslag av vitt och blått. För beställaren var det av stor vikt att konstverket kunde uppfattas »symboliskt» utan att därmed vara konfessionellt bundet; på ett mera allmängiltigt plan skulle man kunna tolka verket som en framställning av hur ljuset tränger fram genom mörkret.

Karakteristiskt för utsmyckningar i neutrala kapellrum är just ett nonfigurativt formspråk. Det finns vidare en förkärlek för cirkelmotiv, abstraktioner av utsikter över land och hav, eller av teman som Livets träd eller Livets vatten. Textilen är ett vanligt medium, liksom glasmålningar och keramik. Åsikten har ibland framförts, att den här motivsfären i sin diskretion är alltför urvattnad.³⁸ Kanske kan man också se den här tematiken som en möjlighet att projicera en »egen» bild, ett »eget» landskap, på samma vis som en ljusmatik på samma gång är neutral fungerar mera allmänt som en metafor för livets och dödens större sammanhang. Det kan som bekant vara problematiskt med föreställande bilder i en del konfessioner.

Det måste också påpekas, att från 1960-talet och framåt då de nya begravningskapellen fick en neutral utformning, så skedde detta främst med den konfessionslösa eller borgerliga begravningen i åtanke, en begravningsform som för övrigt i Sverige aldrig nått några högre siffror. Numera, däremot, handlar frågan om begravningsrummets tillgänglighet för alla i samhället, om så mycket mera än om bilder och symboler. De visserligen neutralt gestaltade begravningsrummen kan helt enkelt vara för små, eftersom det för många grupper i det nya Sverige är en självklarhet med en bred uppslutning vid begravningen. Vidare kan det vara svårförenligt med en del kyrkors/konfessioners sedvänjor att använda kapellrum i anslutning till ett krematorium.

³⁸ Stengård 2005, särskilt s. 22-26.

I samband med uppförandet av en ny obduktionsbyggnad på Karolinska sjukhuset i Solna ordnades ett rum för visning och svepning där det också är möjligt med rituell tvagning av den döde, vilket är ett viktigt inslag i den muslimska begravningen (bild 9).³⁹ Rummet är kvadratisk och luftigt. Väggarna är vitputsade, golvet belagt med grågrön marmor, och golvbrunnen i golvet mitt är varken dold eller särskilt markerad utan självklar. I rummets hörn, från golv till tak, går fönster som vore de »utskurna» ur väggen. Tillsammans med en rad gluggliknande fönster högst upp på väggen får rummet ett vackert, skiftande ljus. Centralt i rummet står ett lågt träskåp. Det kan genom sin placering uppfattas som ett altare, men inte nödvändigtvis: i dess plana ovansida finns en skåra med sand där man kan sticka ner stearinljus, och innanför luckorna finns en musikanläggning. Rummet är möblerat endast med några få lösa stolar, och ett av hörnfönstren har försetts med en dörr. Detta innebär att det är möjligt att defilera *genom* rummet. Genom rätt så enkla medel, avsaknaden av fast möblering och den extra dörren, har alltså rummet utformats för att också fungera för större följen.

Rummet på Karolinska sjukhuset svarar i alla enskildheter mot målsättningen att fungera för alla typer av brukare. I processen som ledde fram mot det färdiga rummet var det av central betydelse att det inte skulle kallas – eller uppfattas – som kapell. Vid ibrukttagandet 2004 fick det namnet *Rum för avsked*.

Rumslig gestaltning av öppen användning

Hur gestaltas då ett neutralt rum som öppnar mot en andlig dimension utan att det därmed är övertydligt?

Innan vi svarar på den frågan måste vi något stanna till vid den kraft som finns i kyrkorummet. För är inte detta vad de olika formala och estetiska lösningar vi här sett prov på ytterst visar, detta att *inte* vara kyrka? Den märks i den påfallande asymmetrin: i placeringen av utsmyckning, neutrala »bord» och av sittplatser. Vi har sett hur den inträdande liksom får »vika

39 Avsnittet om Rum för avsked på Karolinska sjukhuset bygger på Karlsmo 2005, s. 236-237. För riter kring död och begravning enligt islam, se exempelvis Aneer 1994, s. 139-143.

av» eller byta riktning för att träda in i rummet. Att detta också kan vara praktiskt betingat framkom av den betydelse som förrummet har i det moderna Andrummet såsom »sluss».

Att de praktiska aspekterna är viktiga för förståelsen kan exemplifieras av hur det neutrala begravningskapellet i mera konventionell utformning inte alltid räcker när det kommer till de nya behov som finns i dagens Sverige. Att det handlar om praktiska ting kan exemplifieras med hur en muslimsk förening vid Chalmers i Göteborg får använda idrottshallen för fredagsbönen. Vid dessa tillfällen brukar ett 100-tal samlas i bön.⁴⁰ Här skulle det moderna Andrummet eller Stilla rummet inte förstå långt.

En viktig förändring från begravningskapellet till Andrummet eller Stilla rum är att det bord som uppfattas som ett altare, också om man endast är kristen i kulturell bemärkelse, har försvunnit till förmån för ett skåp. I detta kan sådant som ikoner, bönemattor och heliga skrifter finnas. Det förekommer att *qibla*, riktningen mot Mekka, markeras. Något som är intressant att notera är förkärleken för ljusbärare. Det är mina uppgiftslämnares intryck att dessa är populära bland grupper hörande till alla konfessioner. Kanske ligger populariteten i att de innebär en handling där koncentrationen riktas mot något, eller oftare kanske mot någon. Samtidigt finns något högst vardagligt i handlingen, en igenkänningseffekt från kyrkorummet. Avsaknaden av en entydig riktning i rummet, eller ibland olika konkurrerande riktningar, är ytterligare ett utmärkande drag.

Som vi har sett är övervägande delen av rummen vi här mött utformade för enskildhet med sittplatser för ett tiotal. Genom att dessa är lösa, tillfälliga, förlänas rummet ett slags ro. En bidragande orsak till detta måste vara de få färgerna och materialen. När jag själv har befunnit mig i de här rummen har jag just fått känslan av att det är rent och lugnt, men inte tomt i negativ bemärkelse. Vad jag försöker uttrycka är att dessa rum, tomma eller inte, är både vackra och stämningsfulla. Samtidigt kan jag inte riktigt komma ifrån att det ibland tycks finnas något på gränsen till styrning i denna sparsmakade estetiska tomhet, som om ensamheten krävde regi och kanske också koreografi.

När det kommer till de konstnärliga utsmyckningarna, i den mån det

⁴⁰ Larsson 2008, s. 133.

finns sådana, kan man påvisa en varaktighet i motiv och tematik: här finns Livets träd och ljuset.

Man får ibland intrycket att där inte den alltför tydliga symboliken får finnas, kommer de påfallande omsorgsfullt bearbetade materialen i dess ställe: sten, skinn, trä. Äktheten framstår i sig som ett värde. Denna omsorg och dyrbarhet ger en avskild värdighet; detta är rum utöver det vanliga.

Frågan måste ställas – även om den inte kan besvaras – vilka det är som använder de här rummen. Alla, skulle jag säga! På högskolorna och universiteten tycker jag mig urskilja muslimer som använder rummet för bön som en tydlig grupp. Några gånger har jag kommit in i ett tomt rum, fast vid ett tillfälle var jag med om att köra ut förlägna studenter som såg en film på datorn.⁴¹ En aspekt på detta att Andrummet ska vara till för alla kan hämtas från Luleå tekniska universitet. Vad gäller det dagliga bruket trycker man på att rummet ska vara tyst, att det ska användas i enskildhet. Vid några tillfällen om året arrangeras dock kurser såsom yoga och s.k. mindfulness med Studenthälsan som arrangör. Prästen Birgitta Simma framhåller att en sådan användning gör rummet känt, och att det därmed blir mera tillgängligt.⁴²

Ett fredat rum

Studentprästen Katarina Egfors Härnring återkom i sitt samtal med mig till sina tankar om Stilla rum på Malmö högskola som ett *fredat rum*.⁴³ Att ett rum som detta finns på en allmän och i en sådan frekventerad plats som ett bibliotek innebär att det blir känt, och att det därmed *tar plats*. Stilla rum kan på så vis tjäna som en påminnelse om att det som äger rum här är viktigt för många människor. Detta, att ett rum av det här slaget

41 Några siffror på användandet »i reda siffror» av rummen i artikeln finns av förklarliga skäl inte. Dock har det förekommit att man räknat antalet gånger som dörren öppnas till Andrummet i Ångströmlaboratoriet, Uppsala. Siffran varierar mellan fem och tio, Bengt Holback, intendent vid Ångströmlaboratoriet, Uppsala universitet, telefonintervju 2009-01-30.

42 Telefonintervju med prästen Birgitta Simma vid Luleå tekniska universitet, 2009-01-31.

43 Telefonintervju med studentpräst Katarina Egfors Härnring, Malmö Högskola, 2008-12-05.

inte kan bokas blir på så vis både till kvalitet och utmärkande egenskap. Som framgått förekommer också inbokade andaktsstunder och samlingar av olika slag, men detta är inte rummets främsta funktion. Rummet finns där, redo, i väntan på att tas i bruk.

Det tysta, »tomma» rummet – eller ens platsen – är idag en bristvara. I ett köpcentrum, för att för ett kort slag bege sig till en betydligt mera vardaglig miljö än de rum vi här studerat, brukar sittplatserna som inte förutsätter konsumtion vara få.⁴⁴ Samtidigt är detta något av en paradox. För aldrig förr har det väl funnits så mycket ytor under tak som idag? Vare sig det gäller nybyggda glasade komplex eller konverteringar av äldre hus som byggts ihop och där mellanrummen glasats över – inte minst ger högskolemiljöerna prov på detta – plats finns det. Men varje vrå har ett kvadratmeterpris; varje yta måste definieras. Månne riktas tillsägelseerna på universitetens och högskolornas hemsidor att dessa rum inte kan bokas också till läraren i jakt på »gratis» grupprum? På samma vis blir det tydligt hur man som tänkt brukare i andrummet ska bete sig, och det är kanske inte något konstigt med det. Om det ska vara ett rum för ro och stillhet måste väl detta i någon mån också skyddas, fredas.

Men vem, i en allt mer »rumseffektiv» tillvaro, ska kunna svara mot behoven av sinnesro, vare sig det nu gäller möjligheten att be och kontempleras, men också att »bara vara»? Det är på så vis en hisnande tanke att det kan finnas rum som inte har något givet bruk, och som därigenom är öppna för alla.

44 Magnusson 2002, s. 9-10. Också att »bara vara» kan därför vara en provocerande handling, något som Lena Gustavssons konstaktion visade i Kista Galleria, »Sveriges öppnaste galleria». Aktionen ägde rum 27 november 2004 i anslutning till »en köpfri dag och bestod av en procession av människor på rad med tomma butiksvagnar. På ytterkläderna hade de fäst lappar med budskapet »handla genom att inte handla». Vaktbolaget grep in och uppmanade deltagarna att ta bort lapparna. Uppmaningen åtlyddes och processionen fortsatte. Det är ju, som konstvetaren Håkan Nilsson skriver, trots allt inte förbjudet att inte handla, Nilsson 2008, s. 58-60.

Summary

During the latest decades, special rooms for meditation and prayer, open to all irrespective of religion or creed, have been accommodated in places of work, hospitals, international airports, schools and higher education to mention a few. The aim of this study is to understand this room as answer to Sweden's multi-cultural society of today, and to analyze its aesthetical solutions.

In seeking its origin, the Meditation room at the United Nation's Headquarter in New York distinguishes of great importance. The General Secretary Dag Hammarskjöld was deeply involved with its rearrangement (1957), a quite narrow space originally furnished a few years before. The decoration is composed of an abstract mural with geometric pattern; the few seats consist of a pair of benches, easily removed. What really strikes the visitor entering the room is a rectangular block of iron ore in the middle of the room. On the one way the block is altar-like, on the other its slender shape, location and blank surface makes it non-sacred. It gives an open meaning to the room, at the same time the block is a means of formal concentration.

The influence of the UN Meditation room can be observed at several places (fig. 1; fig. 4). The so-called *Breathing-Space* (Andrum) of Uppsala University Ångström Laboratory (2001), a sparsely decorated room of few colors, is a representative from the last years. Typically, there is no clear direction or focus, no kind of aisle or table serving as altar. Often you find a block, serving as a point of concentration. The kiblah-direction towards Mekka may be marked discretely with tape on the floor. Elementary forms are often used – a mat with the circle symbolizing both harmony and eternity seems to be a favorite, intensifying the room's diffuse orientation, just like the cushions or easily-removed stools. These characteristics result in an intriguing quality, a solemn room where you feel at ease being on your own.

An information sheets and universities home page gives information how to use the room. The respect of the other's silence is pointed out, as the request not to use the room for duties you should attend to at other places, like eating, sleeping or studying. However you may stay here to recover

your breath, meditate or even listen to music, using headphones. The user is recommended to leave the shoes entering the room. That means that the carpet can serve also for the Muslim's prayer. However, special praying rugs are often found at shelves or cupboards, donated to the room as also often icons and praying books. Similarly a crucifix and altar candles are brought to the room if used for Christian service or mass.

The neutrally designed meditation and praying room form a sharp contrast to the Arlanda Airport Chapel (1993, fig. 2). Belonging to the Church of Sweden, it also gives room for other creeds with different holy books but also liturgical elements and the marking of kiblah. All kind of users come to the chapel: travellers, wedding couples, and people working at the airport, taxi drivers. In the book of visits voices tell about the gratitude for the room; open for all kind of visitors.

Also the funeral chapel is shortly discussed in the article. In the last 50 years, the funeral chapel's neutral adornment has become a norm since this room should be possible to use for all kind of ceremonies. However, a multi-religious use demands more than open symbols. At the hospital of Karolinska, Solna there is a room accommodated for the Muslim ritual cleansing of the dead body (2004). The design with an extra door in the window also enables a defilation through the sparsely furnished room when many people are attending the ceremony. (fig. 7).

The special room for meditation and prayer is often found in basements. If not hidden, this location has a kind of secluded effect (fig. 3.) At Malmö Högskola the *Pacific room* (Stilla rum) is found in the middle of the student's library, a cube of glass visible for all (fig. 5). In that way, the room stands as a physical manifestation, reminding that what takes place here is important for many people. You might say there's no specific use of this specific room. Nevertheless it's a room worth attention that even may need to be protected.

Key words: creed and Swedish multi-cultural society, funeral chapel, meditation room, neutral adornment and symbols

Källor och litteratur

Muntliga källor

- Katarina Egfors Härnring, studentpräst vid Malmö högskola, telefonintervju 2008-12-05.
- Sten Elmberg, fältprost vid Högkvarteret, telefonintervju 2008-12-15.
- Bengt Holback, intendent vid Ångströmlaboratoriet, Uppsala universitet, telefonintervju 2009-01-30.
- Birgitta Simma, präst på Luleå tekniska universitet, telefonintervju 2009-01-29.
- Kajsa Öhlmér, flygplatspräst på Arlanda, samtal, 2008-01-15.

Litteratur

- Aneer, G., 1994, »Livet efter detta enligt islam». *Dödens riter*, red. Kristina Söderpalm. Stockholm, s. 139-143.
- Beskow, B., 1968, *Dag Hammarskjöld – ett porträtt*. Stockholm.
- Bäckström, A., 1992, *Den svenska begravningsseden: några data i väntan på en undersökning*. Uppsala.
- Fogelström, P.A., 1993, *Hem till sist*. Stockholm.
- Gustafsson, G., 1991, *Tro, samfund och sambälle: sociologiska perspektiv*. Örebro.
- Herlitz, G., 2006, *Mors dag och eid-al-fitr; och några andra svenska festseder*. Uppsala.
- Holmqvist Sten, K., 2008, *Campus Sundsvall – att bygga symbolvärlden*. Diss. Umeå.
- Magnusson, A., 2002, *Samtidighet: om rum för ritualer*. Statens konstråd. Stockholm.
- Karlsmo, E., 2005, *Rum för avsked: begravningskapellets arkitektur och konstnärliga utsmyckning i 1900-talets Sverige*. Göteborg och Stockholm.
- Larsson, G., 2008, »Muslimskt gudstjänstliv i Sverige – några exempel». *Årsbok för svenskt gudstjänstliv* 83. Skellefteå, s. 130-137.
- Lindblad, J., 1993, *Institutionskyrkor i Göteborg. En studie av kyrkor, kapell och kyrkorum vid militärens, fängvårdens och sjukvårdens institutioner i Göteborg, med försök till skildring av deras tillkomst, förutsättningar och utformning*. Otryckt examensarbete Chalmers tekniska högskola. Göteborg.
- Müller, D., 2007, *Fredrika – Europas största Thaibuddhisttempel. Och dess betydelse för Åsele kommun*, C-uppsats i kulturgeografi. Umeå universitet: Kulturgeografiska institutionen. Umeå.
- Nilsson, S., 2007, »Stockholm säger nej till mångkulturella lov dagar». *Svenska Dagbladet* 2007-11-25.

- Nilsson, H., 2008, »På drift». *Lena Gustavsson: konst 1991-2006*. Stockholm, s. 58-60.
- Ohlson, H.O., 2007, »I tystnaden skapar man». *Kreativa rum: en tidning om kreativa miljöer från Akademiska hus 2007/4*.
- Silfverberg, B., »Andrum för stressade». *Ny Teknik* 2001/39, del 2.
- Stengård, E., 2005, »Panteism och religiös diskretion – reflektioner kring några exempel på nutida svensk kyrkokonst». *Årsbok för svenskt gudstjänstliv* 80. Skellefteå s. 22-40.
- Unwin, S., 2003, *Analysing Architecture*. London.
- Vikström, E., 2007, *Rum för islam – moskén som religiöst rum i Sverige*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Internetkällor

- http://www.liu.se/andrum/om_andrum, 2008-01-29.
- <http://www.mil.se/Forsvarsmakten/Sjalavard/Grundsyn>, 2008-12-12.
- <http://www.sensus.se/Amnesgrupper/Mangfald/Sensus-multireligiosa-almanacka>, 2009-03-23.
- <http://www.student.uu.se/studentprast/stillaplatser.php>, 2009-01-28.
- <http://www.su.se/pub/jsp/polopoly.jsp?d=205&a=278>, 2009-01-23.
- <http://www.svenskakyrkanihuddinge.nu/filer/kyrkfolder/kyrkfolder2004.pdf>, 2008-12-15.
- www.un.org/depts/dhl/dag/meditationroom.htm, 2009-02-06.